

**სეკულარიზაცია:
კონცეპტი და კონტექსტები**

თბილისი
2009

სეკულარიზაცია: კონცეპტი და კონტექსტები
თბილისი: ილიას სახელმწიფო
უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2009

Secularization: Concept and Contexts
Tbilisi: Ilia State University Publishing, 2009

რედაქტორები:
გიგა ზედანია
მერაბ ლალანიძე

კრებული მომზადდა და გამოიცა
ფონდ “ღია სამოგადოება – საქართველოს”
მხარდაჭერით

ISBN 978-9941-9117-3-6

© ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის
გამომცემლობა, 2009

ს ა რ ე ვ ი

გიგა ზედანია სეკულარიზაცია თუ დესეკულარიზაცია? (შესავლის მაგიერ)	7
მამუკა ბერიაშვილი სეკულარიზაციის არსის გაგებისათვის	17
ზურაბ კიკნაძე სეკულარიზაციის მრავალსახეობა	64
გიგი თევზაძე სეკულარიზაცია და ერის დაბადება	120
სერგო რატიანი სეკულარიზაცია როგორც ახალი დროის დაუმთავრებელი პროექტი	154
ზაზა ფირალიშვილი სეკულარიზაცია და საკრალურის განთავსების პრობლემა	183
მერაბ ლალანიძე სეკულარიზაციის ფარული საფრთხენი	203
გიული ალასანია ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობა საქართველოში	238
ზაალ ანდრონიკაშვილი გიორგი მათეოსიანი სეკულარიზაცია და სეკულარიზაციის ბედი საქართველოში	266
ლევან თარხნიშვილი რელიგია და სამოგადოებო	286

სტაგიების კრებული შეიცავს ქართველ მეცნიერთა ნაშრომებს, სადაც განხილულია სეკულარიზაციის რაობა, მისი ეტაპები, მისი გამოვლინებების გზები და მიმართულებები როგორც ევროპულ-ამერიკულ სივრცეში, ისე ჩვენთან – საქართველოში.

სტაგიათა ავტორები არა მარტო სხვადასხვა თაობას და ჰუმანიტარულ თუ სოციალურ მეცნიერებათა სხვადასხვა დარგს განეკუთვნებიან, არამედ მათ, ამავე დროს, განასხვავებს პოზიცია და ხედვის არჩეული თვალსაწიერი, ასევე, კვლევის მასალა, მეთოდი თუ სტილი. შესაბამისად, კრებული ასახავს სეკულარიზაციის საკითხთა მიმართ ერთმანეთისაგან განსხვავებულ და არაერთგვაროვან მიდგომებს.

იმედს გამოვთქვამთ, რომ კრებული მოძებნის თავის მკითხველს და სარგებელს მოუტანს ქართველ სამოგალოებს.

რედაქტორები

სეკულარიზაცია თუ დესეკულარიზაცია?

(შესავლის მაგიერ)

საქართველოში სეკულარიზაციის შესახებ დისკუსიას იმდენად დააგვიანდა, რომ, შეიძლება ითქვას, მოდას ჩვენდაუნებურად ავცდით. დღეს, როდესაც ვიწყებთ იმაზე ფიქრს, თუ რა არის სეკულარიზაცია, დასავლეთში თავად გერმინი ბევრს მოძველებულად მიაჩნია. დასავლელი ავტორები თანამედროვე სამოგადოებაში რელიგიის ადგილის განსასაზღვრად სხვა გერმინებს მიმართავენ: “დესეკულარიზაცია” (პიგერ ბერგერი), “დეპრივატიზაცია” (ხოსე კაბანოვა), “პოსტსეკულარული სამოგადოება” (იურგენ ჰაბერმასი) და სხვა. როგორც ვხედავთ, ეს ახალი ცნებები სრულიად ცნობიერად უპირისპირდება სეკულარიზაციის ცნებას.

თუმცა იყო დრო, როდესაც სეკულარიზაციის კონცეპტი თანამედროვეობის გენეალოგიისათვის უმნიშვნელოვანეს ინსტრუმენტად მიიჩნეოდა. სოციალური მეცნიერების ყველა კლასიკოსი: კონტი, სპენსერი, მარქსი, ფროიდი – ისევე, როგორც მათი უთვალავი მიმდევარი – ამოდიოდა სეკულარიზაციის პროცესის გარდუვალობის დაშვებიდან. ოღონდ აქ უნდა აღინიშნოს პირველივე პრობლემა, რომელიც მას თან ახლავს: არასოდეს ყოფილა ცხადი, მუსტად რა ფენომენს აღნიშნავდა გერმინი “სეკულარიზაცია”. უფრო სწორად, არსებობდა სიგყვის რამდენიმე მნიშვნელობა, რომელთა აღრევასაც მეცნიერებაში ხშირად ჰქონდა და დღემდე აქვს ადგილი.

შეიძლება ითქვას, რომ ყველა სამოგადოებაში არსებობს რელიგია როგორც ტრანსცენდენტურთან მიმართების

ფორმა, მაგრამ არა ყველა სამოგადოებაში არსებობს სპეციალური მეტაენა, რომელმაც ამ რელიგიის აღწერა ხდებდა. სეკულარიზაცია (*saecularisatio*) ლათინური ენის გერმინია, რომელიც პირდაპირ არის გადასული ინგლისურსა და რომანულ ენებში. გერმანულში არსებობს მისი შესატყვისიც, *Verweltlichung*, მაგრამ, ასევე, იხმარება *Säkularisierung*. რუსულიც შეეცადა შესატყვისის პოვნას: იმмирищение. ქართულში საგანგებო სიტყვა არ გვაქვს და ისიც არ ვიცით, რა შეესაბამება saeculum-ს: სამყარო? მსოფლიო? ერი (“საერო”)?

კანონიკურ სამართალში “სეკულარიზაცია” აღნიშნავდა სასულიერო პირის საერო სტატუსში დაბრუნებას¹. ამის შემდეგ გერმინმა შეიძინა მნიშვნელობა, რომლითაც აღინიშნებოდა საეკლესიო ქონების საერო ხელისუფლისათვის გადაცემა; გერმინის ეს ცვლილება მეტ-ნაკლებად ემთხვევა 1648 წელს ვესტფალიის მავის შედეგად გაჩენილ სახელმწიფოთა თანამედროვე სისტემის წარმოშობას. შესაბამისად, გერმინის ამ ახალი, პოლიტიკური იურიდიული მნიშვნელობით ხდება ეკლესიის ძალაუფლების შემლუღვისა და საერო ხელისუფლების მონოპოლიის პროცესების ინვოცირება.

მაგრამ სეკულარიზაციის ცნება მალე ამ პოლიტიკური იურიდიულ მნიშვნელობის ფარგლებს გარეთაც გავა და იქცევა ფილოსოფიურ-ისტორიული კატეგორიად, რომლის საფუძველზეც საბოლოოდ მისი სოციოლოგიური ოპერაციონალიზაციის მცდელობას ექნება ადგილი.

სეკულარიზაციის ყველაზე მნიშვნელოვანი ფილოსოფიურ-ისტორიული კონცეფციები დაკავშირებულია მე-19 საუკუნის ორი უმნიშვნელოვანესი მოაზროვნის სახელთან: ჰეგელი და მარქსი, ხოლო მე-19 საუკუნის ისტორიის ფილოსოფიის გრადიციასთან წყვეტის მცდელობა და სეკულარიზაციის სოციოლოგიური კონცეფციის შემუშავება

¹ გერმინის შესახებ იხ. Giacomo Marramao, *Die Säkularisierung der westlichen Welt*, Frankfurt am Main 1999.

– სოციალურ მეცნიერებათა ერთ-ერთი დამფუძნებლის, მაქს ვებერის, კორპუსთან. ამის შემდეგ სეკულარიზაციის ცნება აღწევს თეოლოგიაშიც, განსაკუთრებით – ქრისტიანული თეოლოგიის პროტესტანტულ განშტოებაში. ფრიდრიხ გოგარტენის დიალექტიკური თეოლოგია სწორედ სეკულარიზაციის კონცეპტის ათვისებას გულისხმობს.

მნიშვნელობათა ეს გაფართოება-გრანსფორმაცია არის სწორედ ერთ-ერთი მიზეზი როგორც ცნების პოპულარობისა, ისე მისი ერთმნიშვნელოვანი განსაზღვრის პრობლემებისა. ერთი რამ კი უნდა აღინიშნოს: მიუხედავად იმისა, რომ სეკულარიზაციის ცნება ყოველთვის პოლიტიკურადაა დაგვირთული და, შეიძლება ითქვას, მოტივირებულიც კი², ვერ ვიგყვით, რომ სეკულარიზაციის თემის მხოლოდ ისინი გვთავაზობენ, ვინც რელიგიის როლს ნეგატიურად აფასებს, ხოლო ისინი, ვისაც რელიგიისა და ეკლესიის დაცვა სურს, სეკულარიზაციის თემის უარყოფენ. არსებობს შემთხვევები, როდესაც სწორედ რწმენის ნიადაგზე წარმოშობილი კონცეფციების შიგნით ხდება სეკულარიზაციის თეორიის განვითარება – იქნება ეს თეოლოგიის ფარგლებში (შემოთღასახელებული გოგარტენი) თუ სოციოლოგიისა (დევიდ მარგინი, პიგერ ბერგერი³).

თუ მოვინდომებთ სეკულარიზაციის ცნების ყველაზე საყურადღებო მნიშვნელობათა გამოყოფას, ესენი იქნება: ა) დიფერენციაცია – პროცესი, რომლის შედეგადაც რელიგია კარგავს გავლენას სხვა სამოგადოებრივ სფეროებზე (პოლიტიკა, ხელოვნება, მეცნიერება, სამართალი); ბ) პრივატიზაცია – როდესაც ამ დიფერენციაციის შედეგად რელიგია ადამიანის პირად საქმედ იქცევა და არა კოლექტიური ცხოვრების აუცილებელ პირობად; გ) რელიგიის მნიშვნელობის დაკნინება – ეს უკანასკნელი წინა

² გერმინის შესახებ იხ. Hermann Lübbe, *Säkularisierung: Geschichte eines ideenpolitischen Begriffs*, 3 Auflage, München 2003.

³ იხ. მაგალითად: Peter L. Berger, *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, New York 1967.

ორი პროცესის ლოგიკურ შედეგად წარმოჩინდება ხოლმე თანამედროვე სამოგადოებაში.

არაა აუცილებელი, სეკულარიზაციის ამ სამი მნიშვნელობიდან სამივე შევინარჩუნოთ. დღეს, მაგალითად, სოციალურ მეცნიერებაში მოღვაწე მკვლევართა უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ რელიგიის მნიშვნელობის დაკნინებას სულაც არა აქვს ადგილი, და ამ დროს ხდება მითითება ისლამის როლზე ირანში, პროტესტანტული ფუნდამენტალიზმის როლზე აშშ-ში, კათოლიციზმზე ირლანდიაში, ინდუიზმზე ინდოეთში და ა. შ. მაგრამ ის, რომ რელიგიის მნიშვნელობა თანამედროვე სამოგადოებაშიც დღია, ჯერ კიდევ არ ნიშნავს იმას, რომ არ მომხდარა – იმ ქვეყნებში, სადაც მოდერნიზაცია განხორციელდა – ა) სხვადასხვა სამოგადოებრივი სფეროების დიფერენციაცია და ბ) რელიგიის პრივატიზაცია.

თუმცაღა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ არსებობს კონცეფციებიც, რომლებიც ცდილობს, სეკულარიზაციის მესამე მნიშვნელობაც შევინარჩუნოს. უკანასკნელი ასეთი თეორია, რომელიც, ამასთან, აქამდე არსებულ ყველაზე დიდ ემპირიულ (ძირითადად რაოდენობრივ კვლევებზე დაფუძნებულ) მასალას აჯამებს, არის რონალდ ინგლჰარტისა და მისი თანამშრომლების მიერ შემუშავებული სეკულარიზაციის კონცეფცია⁴. მასზე ღირს ცალკე საუბარი, რადგან როგორც წინამდებარე კრებულში, ასევე სხვა ქართულენოვან პუბლიკაციებშიც განხორციელდა მცდელობა, გამოყენებულ იქნეს ის ქართული კონტექსტისათვის⁵.

ინგლჰარტი ცდილობს ღირებულებათა სისტემების ანალიზს. ღირებულებათა სისტემებს შორის განსხვავების ერთი მნიშვნელოვანი განზომილებაა გრადიციულსა და სეკულარულ-რაციონალურ ღირებულებებს შორის გაფლავებული მიჯნა. ეს მიჯნა ჰყოფს სამოგადოებებს, სადაც რელიგია ძალზე მნიშვნელოვანია, იმათგან, სადაც ეს ასე არაა.

⁴ R. Inglehart, P. Norris, *Sacred and Secular. Religion and Politics Worldwide*, Cambridge 2004.

⁵ იხ. *ქართული სამოგადოების ღირებულებები*, თბილისი 2006.

სხვა ორიენტაციითა ფართო სპექტრია დაკავშირებული ამ განსხვავებასთან. გრადიციულ სამოგადოებებში მნიშვნელოვანია ავტორიტეტის პატივისცემა, აბსოლუტური ნორმები და გრადიციული ოჯახური ღირებულებები. ის სამოგადოებები, სადაც დომინანტურია სეკულარულ-რაციონალური ღირებულებები, ყველა ამ პუნქტში საპირისპირო პრეფერენციებს ავლენენ.

ინგლჰარტის მიხედვით, არსებობს მეორე მნიშვნელოვანი განზომილებაც – განსხვავება გადარჩენისა და თვითგამონახვის ღირებულებათა სისტემებს შორის, მაგრამ რელიგიის ანალიზისათვის მას მეორადი მნიშვნელობა აქვს. ჩვენი კონტექსტისათვის უფრო საყურადღებოა შემდეგი ფაქტი: ღირებულებათა მსოფლიო რუკაზე, რომელზეც 80-ზე მეტი ქვეყანაა დაგანილი იმისდა მიხედვით, თუ რომელ ღირებულებათა სისტემას აქვს დომინანტური ადგილი თითოეულ მათგანში, საქართველო მუსგად შუაშია გრადიციულსა და სეკულარულ-რაციონალურ ღირებულებათა ღერძზე. ეს იმას ნიშნავს, რომ ჩვენ გარდამავალ ეტაპზე ვიმყოფებით და ბოლომდე არც ერთ სისტემას მივეკუთვნებით და არც – მეორეს. გარკვეულწილად საქმე გვაქვს ჰიბრიდულ ღირებულებათა სისტემასთან, რომლის ასახსნელადაც საჭიროა არა მხოლოდ უკანასკნელი ოცი წლის მანძილზე ქვეყანაში გაუარესებული სოციალურ-ეკონომიკური პირობების გახსენება (რაც, თავის მხრივ, გავლენას ახდენს სამოგადოებაში არსებულ ღირებულებებზე), არამედ იმ ფაქტისაც, რომ საბჭოთა კავშირის შიგნით განხორციელებული მოდერნიზაცია მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა მოდერნიზაციის დასავლური მოდელისაგან (რასაც, როგორც ჩანს, მოჰყვა რიგი გრადიციული ტიპის სამოგადოებრივი სტრუქტურებისა და ღირებულებების შენარჩუნება საბჭოთა და პოსტსაბჭოთა საქართველოში).

მაგრამ დავუბრუნდეთ ისევ სეკულარიზაციის თეორიას. ანალიზის ეს მოდელი ეფუძნება დაშვებას, რომლის

მიხედვითაც, მოცემული სამოგადოების სეკულარიზაციის დონე განისაზღვრება მის წევრთა რაოდენობით, რომლებსაც სწამთ რელიგიური დოგმებისა და რომლებიც მონაწილეობენ რელიგიურ პრაქტიკებში. მაგრამ სწორედ ეს დაშვებაა, რომელმაც ბევრი თანამედროვე სოციოლოგი სეკულარიზაციის თეორიის მთლიან უარყოფამდე მიიყვანა. ისეთი მკვლევრები, როგორებიცაა როლნი სტარკი და უილიამ ბეინბრიჯი⁶ სეკულარიზაციას მეცნიერულად მითად განიხილავენ. საქმე ისაა, რომ თანამედროვე სამოგადოებაში მორწმუნეთა რაოდენობა სულაც არ კლებულობს. ხოლო იმის თქმა სამოგადოებაზე, რომ ის სეკულარიზებულია, მაშინ, როდესაც მისი წევრების უმრავლესობას ღმერთის სწამს – აბსურდია. მეტიც, ეს მკვლევრები ეჭვის ქვეშ აყენებენ რწმენის ეპოქის პროექციას შუა საუკუნეებში. თუ დღევანდელ ევროპაში საეკლესიო რიტუალებზე დასწრების პროცენტები მაღალი არ არის (რაც იქცა რიგი სოციოლოგებისათვის სეკულარიზაციის თემისის დამადასტურებელ მთავარ ემპირიულ მასალად), ეს პროცენტები არც არასოდეს ყოფილა მაღალი – წარმოდგენა იმის შესახებ, რომ შუა საუკუნეებში სამოგადოების ყველა წევრი რელიგიური ვნებებით იყო გამსჭვალული, ისეთივე მითია, როგორიც სეკულარიზაცია.

მიუხედავად იმისა, რომ ამ წარმოდგენამ უკანასკნელ ათწლეულებში საკმაო გავრცელება მოიპოვა, ის სულაც არაა საბოლოო განაჩენი საკითხის შესახებ. ზემოთ უკვე იყო საუბარი იმის შესახებ, რომ გერმინ “სეკულარიზაციას” რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს. მისი ერთ-ერთი მნიშვნელობა კი მიუთითებს რელიგიის როლის შეცვლაზე სამოგადოების შიგნით. ეს ბევრად უფრო საინტერესო და პერსპექტიული მიდგომაა, რომლის მრავალი ვერსიაც არსებობს. ისინი ჩვენს ყურადღებას ამახვილებენ იმ გარემოებაზე, რომ რელიგიამ ნამდვილად

⁶ R. Stark, W. Bainbridge, *The Future of Religion: Secularization, Revival and Cult Formation*, Berkeley 1985.